

RIKSDAGENS REVISORERS BERÄTTELSE

om den år 1961

av dem verkställda granskningen

av

RIKSBANKEN

STOCKHOLM 1961

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

Undertecknade, av innevarande års riksdag utsedda revisorer, få härmed avgiva den berättelse angående granskningen av riksbankens tillstånd och förvaltning som i 6 § av den för riksdagens revisorer gällande instruktionen finnes föreskriven.

Riksbankens räkenskaper för år 1959 äro granskade av förra årets revisorer, och vid 1961 års riksdag har ansvarsfrihet blivit fullmäktige i riksbanken beviljad dels för förvaltningen under år 1959, dels ock för de beslut och åtgärder som finnas antecknade i fullmäktiges protokoll från och med den 10 januari 1960 till och med den 9 januari innevarande år.

Den nu förrättade granskningen har till följd härav omfattat riksbankens räkenskaper för år 1960 och därjämte den del av det löpande årets förvaltning som är redovisad i fullmäktiges protokoll från den 10 januari till den 31 augusti 1961. Stockholm den 15 december 1961.

E. BIRKE

N. ELOWSSON

LAGE SVEDBERG

BERTIL MOGARD

GÖRAN PETTERSON

SVEN ANTBY

HUGO OSVALD

P. A. SKÖLDIN

ERIK BRANDT

S. G. W. WAHLUND

EINAR HÆGGBLÖM

/Per Dahlberg

Riksbankens grund- och reservfond m. m.

§ 1

Riksbankens grundfond; översikt av bankens ställning m. m.

Enligt 1960 års bokslut ha riksbankens inkomster och vinster utöver dess utgifter och förluster under samma år utgjort:

1959		1960
<u>133 131 545: 71</u>	Nettovinst	<u>194 632 673: 90</u>
	Av bokslutet framgår vidare, att riksbankens tillgångar utöver dess skulder vid 1960 års slut utgjordes av:	
50 000 000: —	grundfonden	50 000 000: —
65 000 000: —	avbetalningslånefonden	65 000 000: —
20 000 000: —	reservfonden	20 000 000: —
6 767 843: 18	pensionsfonder	6 767 843: 18
	samt följande reserverade medel, nämligen:	
	återstående vinstmedel från	
678 100: 48	föregående år	809 646: 11
<u>133 131 545: 71</u>	vinst för året	<u>194 632 673: 90</u>
	och utvisar bokslutet för riksbanken ett kapital-	
275 577 489: 29	överskott av	337 210 163: 19

Jämlikt beslut av 1961 års riksdag kvarstår av riksbankens vinst för år 1960 ett belopp av 442 320 kronor 1 öre hos banken, medan 75 miljoner kronor tagits i anspråk för överföring till kursdifferenskontot, 50 miljoner kronor inlevererats till statsverket och 70 miljoner kronor använts för nedskrivning av riksbankens innehav av statspapper.

Riksbankens rörelse under år 1960

§ 2

Tillgångar och skulder

Från riksbankens utgående balansräkning meddelas här följande huvudposter:

Tillgångar

1959		1960
420 515 225: 12	Guldbehållning	kr. 375 340 493: 92
566 557 786: 89	Övervärde å guld.....	505 694 126: 78
35 658 319: 11	Annan kassatillgång	31 718 212: 90
4 893 482 340: —	Statspapper och obligationer	6 004 821 350: —
297 324 517: 56	Diskonterade växlar och lån m. m.	64 730 892: 81
	Utländska statspapper, fordran hos utländska banker, växlar m. m.	1 565 025 922: 03
1 188 664 141: 14	Hos riksgäldskontoret.....	6 767 843: 18
6 767 843: 18	Sveriges kvot i Internationella valutafonden.....	775 981 500: —
775 981 500: —	Sveriges andel i Internationella återuppbyggnads- bankens grundfond, inbetalt belopp	103 464 200: —
103 464 200: —	Övriga tillgångar	139 064 975: 30
82 919 222: 78		
8 371 335 095: 78	Summa kr.	9 572 609 516: 92

Skulder

6 266 095 711: —	Utelöpande sedlar	kr. 6 559 044 246: —
7 318 171: 25	Utelöpande postremissväxlar.....	3 813 733: 24
285 243 647: 27	Checkräkning.....	274 213 707: 30
175 906: 56	Depositions- och kapitalräkning	175 906: 56
89 976 984 : 95	Statens budgetutjämningsfonds medel	—
5 623 423: 32	Investeringskontomedel	4 408 138: 21
9 349 935: 91	Skogskonto.....	7 404 733: 95
282 203 724: 03	Investeringsfondskonto för skogsbruk och rörelse ..	1 143 502 020: 74
535 092 105: 29	Kursdifferenskonto	615 075 173: 04
581 851 611: 01	Internationella valutafonden.....	581 822 539: 95
19 131: 02	Internationella återuppbyggnadsbanken	343 163: 21
32 807 254: 88	Övriga skulder	45 595 991: 53
8 095 757 606: 49	Summa kr.	9 235 399 353: 73
	Efter tillägg härtill av riksbankens under § 1 här ovan angivna behållna tillgångar	kr. 337 210 163: 19
275 577 489: 29	erhålles det under rubriken Tillgångar upptagna be- loppet	9 572 609 516: 92
8 371 335 095: 78		

Riksbankens inom linjen förda tillgångar och skulder redovisas sålunda:

1959		1960
	<i>Tillgångar:</i> (riksbankens mynt- och medaljsamling, Internationella bankens aktier, taxeringsvärdet av riksbankens fastigheter och vissa utländska obligationer)..... kr.	65 186 117: 50
66 873 298: 16		
	<i>Skulder:</i> (utelöpande postväxlar, lånebanksobligationer m. m.)	29 122: 94
28 686: 89		

Inkomster och utgifter

Såsom riksbankens inkomster och vinster samt utgifter och förluster å den egentliga riksbanksrörelsen redovisas följande huvudposter:

Inkomster och vinster

1959		1960
5 652 399: 19	Lånerörelsen	13 930 795: 02
41 400 765: 84	Utrikesrörelsen	64 097 091: 15
105 932 404: 16	Statspapper och obligationer	137 893 120: 40
1 844 934: 47	Övriga inkomster och vinster	1 727 525: 39
<u>154 830 503: 66</u>	Summa kr.	<u>217 648 531: 96</u>

Utgifter och förluster

646 047: 81	Lånerörelsen	518 989: 39
	<i>Förvaltningskostnad:</i>	
11 160 042: 83	Arvoden och avlöningar	11 703 774: —
2 710 818: 46	Pensioner	3 002 957: 98
4 152 772: 54	Förvaltningsutgifter	3 565 268: 08
1 600 000: —	Kostnader för sedeltryckeriet	3 000 000: —
1 400 000: —	” ” pappersbruket	1 200 000: —
29 276: 31	Övriga utgifter	24 868: 61
<u>21 698 957: 95</u>	Summa kr.	<u>23 015 858: 06</u>
154 830 503: 66	Sedan från ovan omförmälda inkomster och vinster kr.	217 648 531: 96
<u>21 698 957: 95</u>	dragits nyssnämnda utgifter och förluster	<u>23 015 858: 06</u>
133 131 545: 71	Återstår den förut uppgivna nettovinsten	194 632 673: 90

§ 3

Riksbankens pappersbruk

Balansräkningen den 31 december 1960 visar följande:

Tillgångar		
1959		1960
142 121: 51	Kassa och postgiro	kr. 31 356: 64
233 533: 45	Fordringar	» 333 611: 28
713 732: 30	Färdiglager.....	» 812 430: 55
399 571: 88	Förråd.....	» 533 057: 34
138 119: 05	Varor under arbete	» 339 924: 30
2 544 394: 86	Maskiner och inventarier	» 2 482 820: 05
259 869: 09	Nyanläggningar under arbete	» 296 387: 81
929 393: 46	Fastigheter.....	» 963 283: 07
<u>5 360 735: 60</u>	Summa kr.	<u>5 792 871: 04</u>

Skulder		
30 510: —	Leverantörer	kr. 46 608: 91
34 298: 91	Avlöningar för december månad	» 44 498: 56
87 224: —	Skattemedel	» 92 193: —
<u>5 208 702: 69</u>	Kapital	» 5 609 570: 57
<u>5 360 735: 60</u>	Summa kr.	<u>5 792 871: 04</u>

Vinst- och förlusträkningen visar följande:

Kostnader		
1 635 196: 28	Löner	kr. 1 846 496: 07
344 842: 96	Pensioner	» 361 854: 46
1 161 306: 47	Material	» 1 339 409: 46
249 450: 04	Avskrivningar	» 269 669: 85
791 288: 75	Ömkostnader	» 861 412: 05
94 204: 85	Diverse	» 117 455: 40
<u>4 276 289: 35</u>	Summa kr.	<u>4 796 297: 29</u>

Intäkter		
3 039 398: 59	Försäljning av annat papper än sedelpapper	kr. 3 478 257: 85
197 427: 31	Inkomst av fastigheter	» 218 403: 82
<u>1 075 997: 33</u>	Kostnad för sedelpapper.....	» 799 132: 12
<u>4 312 823: 23</u>	Summa kr.	<u>4 495 793: 79</u>
— 36 533: 88	Ökning resp. minskning under året av lager av hel- och halvfabrikat	» + 300 503: 50
<u>4 276 289: 35</u>	Summa kr.	<u>4 796 297: 29</u>

§ 4

Riksbankens sedeltryckeri

Balansräkningen den 31 december 1960 visar följande:

Tillgångar		
1959		1960
172 464: 06	Kassa, checkräkning och postgiro	kr. 160 446: 52
6 022: 52	Diverse debitorer	222 775: 33
160 179: 04	Förråd	119 603: 49
92 252: 92	Beställningar under arbete	124 242: 55
1 071 200: —	Maskiner och inventarier	1 808 200: —
579 000: —	Fastighet (tax.värde 1 500 000 kr.)	730 000: —
<u>2 081 118: 54</u>	Summa kr.	<u>3 165 267: 89</u>

Skulder		
142 302: 46	Diverse kreditorer	kr. 193 774: 25
1 938 816: 08	Kapital	2 971 493: 64
<u>2 081 118: 54</u>	Summa kr.	<u>3 165 267: 89</u>

Vinst- och förlusträkningen visar följande:

Kostnader		
1 458 689: 73	Löner	kr. 1 477 629: —
148 582: 48	Pensioner	181 741: 97
414 218: 44	Material	347 981: 03
128 753: 99	Avskrivningar å maskiner och inventarier	142 765: 73
43 270: —	Avskrivning å fastighet	49 000: —
447 515: 56	Övriga omkostnader	708 254: 56
<u>2 641 030: 20</u>	Summa kr.	<u>2 907 372: 29</u>

Intäkter		
913 559: 05	Försäljningar av annan tillverkning än för riksbanken	kr. 903 683: 08
173 276: 28	Tryckning åt riksbanken av annat än sedlar, m. m.	158 062: 98
6 511: 98	Kassarabatter	4 377: 14
1 602 690: 75	Nettokostnad för tryckning av sedlar	1 809 259: 46
<u>2 696 038: 06</u>	Summa kr.	<u>2 875 382: 66</u>
— 55 007: 86	Ökning resp. minskning under året av beställningar under arbete	+ 31 989: 63
<u>2 641 030: 20</u>	Summa kr.	<u>2 907 372: 29</u>

Sedeltrycket har omfattat följande antal sedlar, nämligen:

1959		1960	
10 863 000	st. av 100-kronors valör	11 700 000	st.
4 623 700	» » 50- » »	6 750 000	»
52 200 000	» » 10- » »	11 616 200	»
6 300 000	» » 5- » »	16 219 400	»
<hr/>		<hr/>	
73 986 700	st. eller sammanlagt	46 285 600	st.

§ 5

Den framtida dispositionen av riksbankshuset

I oktober 1958 tillställde 1954 års författningsutredning fullmäktige i riksgäldskontoret en skrivelse, vari utredningen — under erinran om att bland de författningsproblem som utredningen hade i uppdrag att undersöka ett av de främsta vore frågan om nuvarande tvåkammerssystem skulle bibehållas eller ersättas av ett enkammarsystem — hemställde att fullmäktige måtte utan dröjsmål föranstalta om undersökning beträffande vissa lokalfrågor, vilka sammanhänge med spörsmålet om ett eventuellt införande av enkamarsystem. Utredningen förutsatte nämligen att, därest en författningsreform av antydd innebörd skulle beslutas, en blivande enkammare skulle komma att inrymma ett avsevärt större antal ledamöter än den nuvarande andra kammaren. Utredningen framhöll vidare bl. a., att det sedan länge inom riksdagen förefunnits anspråk på bättre arbetsmöjligheter i lokalhänseende för riksdagens enskilda ledamöter och att det därför vid en kommande detaljplanering vore angeläget att jämväl nämnda problem bleve behörigen beaktat.

I anledning av författningsutredningens hemställan uppdrogo riksgäldsfullmäktige åt tre utredningsmän att närmare undersöka de ifrågavarande lokalproblemen, i första hand spörsmålet huruvida lokal skulle kunna beredas inom riksdagshuset för en kammare med ett beräknat antal ledamöter av upp till 300. Efter verkställd undersökning framlade utredningsmännen den 31 mars 1959 vissa förslag i ämnet. Det underströks emellertid härvid, att nämnda förslag vore att betrakta såsom allenast preliminära och att de berörda spörsmålen måste bli föremål för en mera detaljerad granskning och bearbetning, innan ett definitivt förslag till riksdagshusets ombyggnad kunde komma till stånd. Utredningsmännen framhöll i detta sammanhang bl. a., att de jämväl övervägt en av författningsutredningen framförd tanke att förlägga den nya plenisalen till riksbankshuset men att de funnit en sådan anordning ur olika synpunkter mindre lämplig för riksdagens arbete och knappast heller realiserbar med hänsyn till riksbankens eget arbete.

Revisorerna, vilka under hand diskuterat sist berörda spörsmål med representanter för riksbanksledningen och byggnadsstyrelsen, ha för sin del kommit till den uppfattningen, att någon tillfredsställande lösning av riks-

dagens lokalproblem knappast torde vara möjlig utan ianspråktagande av lokaler i riksbankshuset. Ett tillgodoseende av alla inom riksdagen nu föreliggande önskemål om utökade lokaler skulle nämligen kräva ett så stort tillskott av nya lokaler, att dessa icke torde kunna rymmas inom det nuvarande riksdagshuset. Här må blott nämnas de sedan längre framförda och enligt revisorernas mening starkt befogade kraven på ökade arbetsutrymmen för de enskilda riksdagsledamöterna. Vidare förefinnes behov av flera och mera ändamålsenliga lokaler för exempelvis riksdagsbiblioteket, nordiska rådet och riksdagens revisorer. Revisorerna anse det både lämpligt och praktiskt genomförbart att för här angivna lokalbehov utnyttja riksbankshuset. En förutsättning härför är emellertid självfallet att nya lokaler anskaffas för riksbanken.

Enligt revisorernas mening skulle det sistnämnda problemet bäst lösas genom uppförandet av en ny riksbanksbyggnad på en för ändamålet lämpligt belägen tomt. Revisorerna anse fördenskull, att riksdagen bör bemyndiga fullmäktige i riksbanken att i angivet syfte snarast säkerställa dispositionsrätten till en dylik tomt samt i övrigt föranstalta om de åtgärder som i detta sammanhang kunna befinnas påkallade.

§ 6

Riksbankens pappersbruks framtida ställning

Alltsedan riksbankens pappersbruk i Tumba uppfördes år 1755 har tillverkningen av papper till Sveriges sedlar skett därstädes. Tidigare utgjordes brukets tillverkning uteslutande av sedelpapper, men under senare tid har produktionen blivit mera mångsidig och omfattar för närvarande även ett stort antal andra papperssorter. Sistnämnda del av brukets tillverkning — i det följande benämnd den civila tillverkningen — bedrivs efter helt af-färsmässiga principer och i konkurrens med andra företag inom och utom landet.

I anledning av den sålunda inträffade förändringen i pappersbrukets tillverkningsprogram väcktes vid 1954 års riksdag inom första kammaren en motion (nr 5), vari hemställdes att riksdagen i skrivelse till fullmäktige i riksbanken måtte göra framställning om en utredning angående förutsättningarna för att driva bruket i bolagsform. I motionen framhölls bl. a. följande.

Med skäl kan ifrågasättas om företaget numera har den status som motsvarar denna förändring i tillverkningsprogrammet. Gentemot konkurrerande företag är onekligen Tumba pappersbruk handikappat i flera avseenden genom den tungrodda arbetsform, som ofrånkomligt måste bli en följd av dess nuvarande status. Beträffande investeringar, som oavlåttligt anmäla sig i ett företag som rationaliserar och expanderar, har bruket inte den rörelsefrihet, som vore önskvärt. Visserligen kan riksbankens s. k. industri-styrelse och i andra hand bankofullmäktige besluta om mindre investeringar, men blir det fråga om större belopp — gränsen torde ha legat vid kronor 50 000 eller något däröver — måste riksdagen bevilja anslaget, även om bruket självt kan finansiera investeringarna. Resultatredovisningen sker icke

efter ett affärsdrivande verks principer. Den officiella resultatredovisningen utgöres sålunda endast av en anteckning i riksbankens årsbok, utvisande bankens kostnader för bruket under året oavsett om dessa utgjorts av likvid för sedelpapper eller investeringar. Bankoutskottet får visserligen en detaljerad redogörelse som är uppställd efter mera affärsmässiga grunder, men denna är icke officiell. Den stimulerande impulsen av ett gott resultat får företagsledningen i Tumba knappast njuta av, trots att den nedlagt så mycken möda, och framgångsrik sådan, för att utvidga och effektivisera driften. För företagsledningen är detta såväl reellt som psykologiskt ett otillfredsställande förhållande.

Saken skulle enklast rättas till om pappersbruket drevs i bolagsform. Med hänsyn till produktionens förändrade karaktär under senare år är detta utan varje fråga den lämpligaste företagsformen. Här ligger det nära till hands att göra en jämförelse med kombinationen domänverket—Statens skogsindustrier. Förr drevs domänverkets industrier som underavdelningar under domänstyrelsen. Numera har den industriella rörelsen sammanförts i ett bolag, och det råder endast en mening om att detta var en lycklig förändring. Statens skogsindustrier drives som ett självständigt företag men står under kontroll och överinseende av domänverket, som är innehavare av samtliga aktier. På samma sätt skulle man kunna ordna kombinationen riksbanken—Tumba pappersbruk. Det senare fick bolags status, och alla aktierna innehades av riksbanken.

I över motionen avgivet yttrande uttalade fullmäktige i riksbanken bl. a. att förvaltningsformerna för riksbankens industrier — sedeltryckeriet i Stockholm och Tumba pappersbruk — senast förändrades genom beslut av 1943 års riksdag. Genom detta beslut tillkom riksbankens industristyrelse, som hade att i första hand handlägga de ärenden som berörde industrierna. Bankofullmäktige beslöto i detta sammanhang att till industristyrelsen delegera beslutanderätten i frågor om nyanskaffning av maskiner och inventarier intill ett belopp av 10 000 kronor och beträffande änderingsarbeten intill ett belopp av 20 000 kronor. Därjämte bemyndigades industristyrelsen att utan begränsning av beloppet besluta om underhålls- och reparationsarbeten å byggnader. Bankofullmäktige sade sig, med hänsyn till de erfarenheter som därefter vunnits och inträdd ändring i penningvärdet, överväga en väsentlig ökning av dessa belopp. Enligt fullmäktiges mening hade man genom denna organisation lyckats att avlasta de flesta av industriernas ärenden från fullmäktigesammanträdena, samtidigt som man vunnit en ökad smidighet i industriernas förvaltning. Vad beträffar frågan om att organisera riksbankens pappersbruk som ett aktiebolag upplyste fullmäktige att nämnda spörsmål varit föremål för uppmärksamhet inom industristyrelsen under år 1953. Något beslut i ärendet hade emellertid icke fattats närmast med hänsyn till vad statsrådet och chefen för finansdepartementet den 30 juni 1953 anfört i direktiven för den samma år tillsatta utredningen rörande de statliga företagsformerna. I dessa direktiv berördes icke endast verksformen och de former för aktiebolag i vilka statlig verksamhet bedreves, utan kommittén hade också erhållit i uppdrag att undersöka andra företagsformers tjänlighet såsom organ för samhälleligt företagande. Det finge enligt bankofullmäktiges mening icke anses uteslutet, att utredningen vid sina undersökningar kunde finna former som bättre än de då tillämpade kunde vara ägnade att upp-

bära även de företag som riksbanken förvaltade. Med hänsyn härtill ansågo fullmäktige, att frågan om pappersbrukets framtida status icke borde upp- tagas till prövning förrän kommittén framlagt förslag i ärendet.

1953 års utredning rörande de statliga företagsformerna framhöll i sitt remissyttrande, att en undersökning av det slag som åsyftades i motionen kunde vara av värde, men underströk samtidigt följande.

Motionärens uppfattning att en speciell utredning beträffande Tumba pappersbruk på intet sätt skulle föregripa den nu pågående allmänna utredningen kan utredningen icke helt dela. Utredningens uppdrag avser en för- utsättningslös granskning av de statliga företagsformerna över huvud och in- nefattar frågor av samma art, som i motionen diskuteras beträffande Tumba pappersbruk, d. v. s. spörsmål rörande ändamålsenlighet och effektivitet hos olika existerande eller tänkbara företagsformer. Till motionärens utta- lande att en omvandling av Tumba pappersbruk till aktiebolag skulle vara ett steg »i sådan riktning som utredningen finner lämplig att rekomen- dera» vill utredningen göra den kommentaren att dess arbete ännu ej förts så långt, att utredningen är beredd att ta ståndpunkt till förmån för den ena eller andra företagsformen i olika praktiska fall.

Bankoutskottet förklarade i sitt utlåtande (nr 9) över motionen, att ut- skottet i likhet med motionären var av den uppfattningen att skäl förelägo för en prövning av frågan i vilken företagsform pappersbruket borde bedri- vas. Utskottet, som tidigare haft sin uppmärksamhet riktad på brukets ar- betsformer och resultatredovisning och som numera från bruket årligen mottog en efter vedertagna företagsekonomiska principer upprättad redovi- ning, var sålunda berett tillstyrka förslaget om en utredning rörande den lämpligaste företagsformen för Tumba bruk. Enligt utskottets mening borde utredningen dock icke begränsas till en prövning av aktiebolagsformens tjänlighet utan avse även andra företagsformer. Utskottet fann det böra överlåtas till Kungl. Maj:t att avgöra om utredningsuppdraget skulle anför- tros den förenämnda utredningen rörande de statliga företagsformerna.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag (skr. nr 135).

Sedan Kungl. Maj:t genom remiss den 2 april 1954 berett bankofullmäk- tige tillfälle att avgiva utlåtande i anledning av nyssnämnda riksdagsbeslut, beslöto fullmäktige i sin tur uppdraga åt industristyrelsen att närmare ut- reda formerna för förvaltningen av riksbankens industrier, varvid borde övervägas möjligheterna att, utan att pappersbruket dreves i bolagsform, ge industristyrelsen vidgade befogenheter, vilka närmare anknöto till vad som skulle tillkomma en bolagsstyrelse. I anledning härav diskuterades frågan om pappersbrukets företagsform inom industristyrelsen vid ett flertal till- fällen, bl. a. i anslutning till en av brukets direktör på industristyrelsens uppdrag år 1955 verkställd utredning i ärendet, vilken av styrelsen behand- lades vid sammanträde den 17 februari 1956.

Enligt utredningsmannen pekade resultatet av de av honom gjorda un- dersökningarna på att en ombildning av Tumba bruk till en förenklad före- tagsform i effektivitetsbefrämjande syfte visserligen vore önskvärd men att,

innan någon mera genomgripande förändring vore möjlig, vissa centrala frågor först måste lösas, nämligen

a) fullbordande av brukets omdaning till maskinbruk med bl. a. ersättning av 1875 års fabriksbyggnad med en nybyggnad samt en erforderlig kapacitetsökning;

b) slutförande av bostadssamhällets reparation och modernisering; samt

c) spörsmålet om hur personalens anställnings- och pensioneringsförhållanden borde utformas vid en ny företagsform och hur föreliggande åtaganden gentemot personal av olika kategorier skulle avlösas.

I utredningen påvisades och föreslogos å andra sidan flera åtgärder som skulle kunna komma till utförande inom ramen för den rådande företagsformen och vilkas genomförande dels skulle underlätta brukets verksamhet, dels skulle förbereda övergången till annan företagsform vid en senare mera lämplig tidpunkt. Dessa åtgärder voro dels minskning av antalet beslutande instanser, dels ökade befogenheter för fullmäktige, industristyrelsen och direktören, dels överförande av beslutanderätten i smärre ärenden till direktören, ensam eller i förening med annan tjänsteman i riksbanken eller statens avtalsnämnd, dels ock förenkling av för bruket och dess personal gällande författningar.

I samband med industristyrelsens behandling av här berörda utredning framhöll styrelsens ordförande vid förenämnda sammanträde bl. a., att kapitalförsörjningen i fråga om brukets modernisering och fortsatta utveckling knappast skulle underlättas genom en övergång till aktiebolagsformen. Vidare underströks att tillverkningen av sedlar krävde speciella kontrollåtgärder, vilket gjorde det angeläget att riksbanken fortlöpande uppehöll en stark kontroll över ledningen av bruket genom den av bankofullmäktige tillsatta styrelsen. Aktiebolagslagens regler om fördelningen av arbetsuppgifterna mellan styrelse och direktör voro på grund härav icke helt tillämpliga vid bruket. Enligt ordförandens mening borde frågan om att skapa större frihet vid förvaltningen av riksbankens industrier lösas på så sätt, att riksdagens direkta kontroll över investeringarna i nämnda industrier avskaffades och att bankofullmäktige tillerkändes rätt att som regel själva bestämma investeringarnas storlek och ändamål. Fullmäktiges beslutanderätt i hithörande frågor borde också i ökad utsträckning kunna delegeras till industristyrelsen, vars befogenheter eventuellt kunde göras så vida, att hänvändelse till fullmäktige behövde ske endast i de fall investeringarnas storlek krävde tillskott av nytt kapital från riksbankens sida. Vad beträffar fördelningen av befogenheterna mellan industristyrelsen och direktören vid Tumba bruk framhölls att skäl måhända föreläge att öka direktörens befogenheter i vissa avseenden.

Frågan om Tumba bruks företagsform togs senare upp till behandling vid sammanträde med industristyrelsen den 1 februari 1958, varvid erinrades om att 1953 års utredning om de statliga företagsformerna dåmera avlämnat förslag beträffande företagsformen för vissa affärsdrivande verk inom den övriga statsförvaltningen. Med anledning härav ansågs det åt industri-

styrelsen lämnade utredningsuppdraget i avseende å riksbankens industrier — och då i första hand beträffande pappersbruket — böra aktualiseras. Industristyrelsen beslöt emellertid vid berörda sammanträde att ånyo bordlägga ärendet. Frågan har, såvitt revisorerna kunnat utröna, icke sedermera varit uppe till behandling. I sammanhanget må erinras om att nyssnämnda utredning rörande de statliga företagsformerna år 1960 avgivit sitt slutbetänkande utan att därvid särskilt behandla frågan om Tumba bruks administration.

Anledningen till att den civila tillverkningen igångsattes vid Tumba bruk, vilket skedde år 1944 på förslag av brukets direktör, var att man genom en intensifiering av bruksdriften ville söka begränsa statsverkets kostnader för bruket under de tider av året då det ej togs i anspråk för tillverkning av sedelpapper. Den civila produktionen omfattar företrädesvis sådana speciella papperssorter som tidigare importerades till landet och som särskilt lämpa sig för brukets pappersmaskin. Omsättningen av dylika specialpapper uppgick år 1944 till ca 194 000 kronor för att efter hand stegras till ett maximum av ca 4,3 milj. kronor under år 1951. På grund av bl. a. prisnedläggningar på pappersmassa samt tidvis ökad sedelpapperstillverkning har emellertid den civila produktionen senare sjunkit. Omsättningen under åren 1951—30/9 1961 framgår av nedanstående tablå.

År	Papper	Matrispapp	Lumppapp	Summa
1951	856,0 ton	120,0 ton	75,0 ton	1 051,0 ton
1952	631,5 »	34,0 »	17,0 »	682,5 »
1953	572,3 »	37,5 »	10,0 »	620,0 »
1954	695,3 »	44,0 »	18,0 »	757,3 »
1955	648,4 »	36,3 »	9,6 »	694,3 »
1956	645,5 »	29,1 »	14,2 »	688,8 »
1957	619,1 »	—	—	619,1 »
1958	667,0 »	—	—	667,0 »
1959	759,8 »	—	—	759,8 »
1960	596,3 »	—	—	596,0 »
30/9 1961				566,0 »

Försäljningsvärdet av den civila tillverkningen under ovan angivna tid har varit följande. (Samtliga belopp äro angivna i jämna 100-tal kronor.)

År	Papper	Matrispapp	Lumppapp	Mynthylsor och sedelomslag	Summa kr.
1951	3 696 700	433 500	115 500	82 800	4 328 500
1952	2 911 600	108 100	25 400	110 800	3 155 900
1953	2 220 700	114 100	8 700	127 800	2 471 300
1954	2 552 500	124 600	22 800	126 400	2 826 300
1955	2 629 800	110 900	9 900	129 200	2 879 800
1956	2 569 500	85 500	13 700	174 400	2 843 100
1957	2 528 800	—	—	145 300	2 674 100
1958	2 524 600	—	—	163 300	2 687 900
1959	2 874 600	—	—	164 800	3 039 400
1960	3 247 600	—	—	230 600	3 478 200
30,9 1961	2 442 100			182 059	2 624 162

Storleken av de på pappersbruket utlagda beställningarna av sedelpapper har under de senaste tio åren varierat avsevärt och fluktuerat mellan ett maximum av 200 miljoner enheter under år 1956 och ett minimum av 0 enheter per den 30 september åren 1960 och 1961. Antalet beställda sedel-enheter under åren 1951—30/9 1961 framgår av följande uppställning.

År	Beställningar sedelenheter
1951	75 000 000
1952	160 000 000
1953	60 000 000
1954	100 000 000
1955	100 000 000
1956	200 000 000
1957	60 000 000
1958	41 500 000
1959	33 900 000
30/9 1960	0
1/10—31/12 1960	15 000 000
30/9 1961	12 000 kg rullsedelpapper

Övergången till civil produktion vid pappersbruket har bl. a. haft till följd att priset på brukets sedelpapper kunnat reduceras. Nämda pris, som år 1945 utgjorde ca 30 kronor per kg, uppgick år 1951 till ca 11 kronor per kg. Under åren därefter har emellertid en successiv prisökning inträffat. Pris-utvecklingen under de senaste tio åren belyses av nedanstående tablå.

År	Självkostnadspris per 1 000 sedelenheter ¹	Pris per 1 000 sedelenheter efter avdragen vinst å annan tillverkning
	Kr.	Kr.
1951	11: 62	10: 25
1952	11: 44	10: 25
1953	11: 67	10: 59
1954	15: 09	13: 79
1955	12: 98	12: 88
1956	14: 23	13: 22
1957	13: 60	13: 39
1958	15: 66	16: 21
1959	22: 66	22: 18
1960	24: 14	25: 27
30/9 1961		23: 37

¹ 1 000 sedelenheter = ca 1 kg.

Enligt vad revisorerna inhämtat är sedelpapperspriset på den internationella marknaden icke oväsentligt lägre än det pris som uttages av Tumba pappersbruk. Vid eventuell import av sedelpapper till Sverige från exempelvis England eller Frankrike skulle kostnaderna per kg enligt uppgift komma att uppgå till omkring 8 kronor per kg, d. v. s. till ungefär en tredjedel av det pris som för närvarande betalas.

Revisorerna ha icke minst med hänsyn till sistnämnda omständighet funnit det vara av intresse att undersöka i vilken utsträckning andra länders centralbanker förfoga över egna pappersbruk för sedelpapperstillverkningen och över egna sedeltryckerier. Resultatet av undersökningen redovisas i nedanstående uppställning.

Centralbank	Äger eget sedeltryckeri	Äger eget pappersbruk
Norge	Ja	Nej
Danmark	Ja	Nej
Finland	Ja	Ja
Belgien	Ja	Nej
England	Ja	Nej
Frankrike	Ja	Ja
Holland	Nej	Nej
Grekland	Ja	Nej
Irland	Nej	Nej
Schweiz	Nej	Nej
Spanien	Ja	Ja
Turkiet	Ja	Nej
Väst-Tyskland	Ja	Nej
Österrike	Ja	Nej
USA	Ja	Nej

Av uppgifterna framgår att av de i tablån angivna femton länderna endast tre äga egna pappersbruk för sedelpapperstillverkning, medan tolv inneha egna sedeltryckerier.

I den i det föregående berörda, av Tumba bruks direktör verkställda utredningen rörande pappersbrukets företagsform behandlades också frågan om lämpligheten av ett fullbordande av brukets omdaning till maskinbruk samt en utökning av brukets produktionskapacitet. I detta sammanhang torde böra omnämnas, att en särskild av pappersbruket tillkallad sakkunnig år 1956 verkställde vissa marknadsundersökningar i syfte att ge underlag för bedömning av frågan, huruvida en ytterligare utbyggnad av brukets civila papperstillverkning kunde anses ekonomiskt försvarlig. Den sakkunnige redovisade resultatet av sina undersökningar i en den 25 oktober 1956 dagtecknad promemoria, i vilken sammanfattningsvis anfördes följande.

Som slutsats önskar jag framhålla, att ett kvarblivande vid nuvarande resurser synes i dubbel grad försvåra ett bibehållande av den civila försäljningen, dels genom sedelpapperets successiva utträngning av det civila papperet, dels genom att brukets återförsäljare synas förlora tron på att bruket fortlöpande skall kunna tillfredsställa deras behov av de papper, som de under många år inarbetat på marknaden och som de nu undan för undan, under protester från sina köpare, måste ersätta med andra papper. Då fråga är om den civila tillverkningen under dessa förhållanden kan upprätthållas torde risk föreligga att tillverkningskostnaderna för sedelpapperet åter komma att stiga.

Den planerade utbyggnaden synes mig således vara starkt motiverad och därtill ekonomiskt att rekommendera.

I förevarande sammanhang må slutligen framhållas, att införandet av den civila produktionen vid Tumba bruk förutom det sänkta sedelpapperspriset medfört att, utan att någon egentlig förhöjning av riksbankens bidrag behövt ske, det årligen till reparationer och moderniseringar av bruket avsatta beloppet kunnat ökas från ca 160 000 kronor år 1944 till ca 700 000 kronor år 1961.

Revisorernas uttalande. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har den omständigheten, att Tumba pappersbruk jämsides med sedelpappersproduktionen infört s. k. civil tillverkning, lett till en minskning av priset på sedelpapperet. Sagda pris, som år 1945 uppgick till ca 30 kronor per kg, utgör sålunda för närvarande ca 23 kronor per kg. Vid bedömningen av här angivna priser bör hänsyn också tagas till den allmänna prisutvecklingen i landet, sådan denna framgår av socialstyrelsens konsumentprisindex, vilket för år 1945 var 91 och för närvarande utgör 163.

Även om alltså genom omläggningen av pappersbrukets produktion en förhållandevis kraftig reduktion av sedelpapperspriset kunnat genomföras, ligger detta fortfarande högre än motsvarande pris på den internationella marknaden. Såsom tidigare framhållits torde importpriset för Sveriges del vid köp i England eller i Frankrike för närvarande utgöra omkring 8 kronor per kg, d. v. s. ca en tredjedel av det pris som Tumba pappersbruk nu betingar sig. Det kan i detta sammanhang omnämnas, att en av revisorerna gjord undersökning givit vid handen att centralbankerna i exempelvis Norge, Danmark, Belgien, England, Holland, Schweiz, Väst-Tyskland, Österrike och Förenta staterna icke förfoga över egna pappersbruk för sedelpapperstillverkning.

Mot bakgrunden av nu angivna förhållanden anmäler sig självfallet frågan, om tillräckliga skäl kunna anses föreligga för vårt land att bibehålla sedelpapperstillverkningen i Tumba jämväl i fortsättningen. I detta sammanhang torde få erinras om att frågan om Tumba bruks nedläggande eller försäljning flera gånger varit aktuell under de två hundra år som bruket existerat. Spörsmålet behandlades sålunda vid 1776, 1832 och 1858 års riksdagar. Tanken på en avveckling av bruket blev dock aldrig förverkligad, framför allt av den anledningen att det ur säkerhetssynpunkt ansågs angeläget att sedelpapperstillverkningen skedde under strängast möjliga kontroll.

Revisorerna finna det tveksamt om i dagens läge säkerhetssynpunkterna kunna åberopas som avgörande skäl för fortsatt sedelpapperstillverkning i Tumba. Framhållas må att de större sedelpapperstillverkarna i exempelvis England och Frankrike sedan lång tid tillbaka tillämpa ett kontrollsystem som ur säkerhetssynpunkt torde tillfredsställa även mycket högt ställda krav. Frågan kan emellertid ses även ur andra aspekter än de nu berörda och inrymmer över huvud taget ett flertal olika problem, bl. a. av social och ar-

betsmarknadsmässig natur. Revisorerna äro ej heller för sin del beredda att på grundval av nu tillgängligt material förorda någon nedläggning av Tumba bruk. Med hänsyn till angelägenheten av att föreliggande möjligheter till besparingar inom statsverksamheten omsorgsfullt tillvaratagas anse dock revisorerna, att spørsmålet om brukets framtida bestånd bör närmare utredas, varvid samtliga de omständigheter som äro av betydelse i sammanhanget ingående böra övervägas.

Därest en sådan utredning skulle ge vid handen, att Tumba pappersbruk alltjämt bör bibehållas som ett statligt företag, inställer sig en rad andra problem som tarva en lösning. Brukets nuvarande storlek och därmed dess produktionskapacitet torde således icke medgiva, att tillverkningen där bedrivs tillräckligt rationellt. Såsom framgår av den tidigare lämnade redogörelsen ha också förslag framförts om ytterligare investeringar i bruket för att på så sätt få till stånd en erforderlig kapacitetsökning, vilket i sin tur skulle medföra en sänkning av de fasta kostnaderna. Självfallet måste, innan beslut av sådan innebörd fattas, noggranna kalkyler utarbetas om den i förvarande fall lämpligaste företagsstorleken och produktionsinriktningen.

Revisorerna finna det vidare uppenbart, att den tungrodda administration under vilken bruket för närvarande arbetar måste utgöra ett hinder för verksamheten och försvåra brukets möjligheter att hävda sig på den allmänna marknaden. Denna fråga har, såsom i det föregående närmare belysts, varit aktuell i flera år men icke ansetts böra föranleda någon åtgärd i avvaktan på resultatet av det uppdrag som lämnats 1953 års utredning rörande de statliga företagsformerna. Nämnda utredning har emellertid år 1960 avslutat sitt arbete utan att framlägga något förslag beträffande Tumba pappersbruk. Tiden får därför nu anses vara inne att taga definitiv ställning till spørsmålet om den för bruket mest ändamålsenliga företagsformen.

Ytterligare en omständighet som enligt revisorernas mening måste inverka hämmande på verksamheten är att de på bruket utlagda beställningarna av sedelpapper så avsevärt variera till storleken. Dessa beställningar ha sålunda, som den tidigare lämnade redogörelsen ger vid handen, fluktuerat mellan ett maximum av 200 miljoner enheter under år 1956 och ett minimum av 0 enheter per den 30 september åren 1960 och 1961. Det torde ligga i öppen dag att denna ojämnhet i sedelpappersbeställningarna måste ställa företagsledningen inför svårlösta problem, då det gäller planläggningen av den civila tillverkningen. Den tidvis starkt ökade sedelpappersproduktionen för nämligen med sig minskad produktionskapacitet för brukets övriga tillverkningar, vilket i sin tur orsakar olämpligt långa leveranstider i fråga om de sistnämnda produkterna. Självfallet måste bruket under sådana förhållanden ha svårigheter att upprätthålla den effektiva kundtjänst som särskilt under nuvarande förhållanden inom pappersindustrien är ett oeftergivligt villkor för att bruket skall kunna hävda sig i konkurrensen. Det är enligt revisorernas mening med hänsyn härtill i hög grad önskvärt, att en

jämnare fördelning av sedelpappersbeställningarna i fortsättningen kommer till stånd.

Förverkligandet av sistnämnda önskemål skulle sannolikt underlättas om ett intimare samarbete kunde etableras mellan riksbankens båda industrier, d. v. s. å ena sidan beställaren-sedeltryckeriet och å andra sidan leverantören-pappersbruket. Enligt revisorernas uppfattning skulle i berört avseende vissa fördelar stå att vinna, om de nämnda industrierna kunde i större utsträckning samordnas administrativt, exempelvis genom att underställas en och samma direktör.

Av ovanstående torde framgå, att spørsmålet om Tumba bruks framtida ställning i sig inrymmer ett flertal olika problem, vilkas lösning icke utan vidare är given. Det synes likaså stå klart, att några fördelar icke äro att vinna på att ytterligare uppskjuta ett slutligt ställningstagande i ämnet. Revisorerna anse därför att problemet i hela dess vidd snarast bör utredas genom en för ändamålet tillkallad, allsidigt sammansatt expertkommitté.

§ 7

Tillstyrkan av ansvarsfrihet

Till fullgörande av föreskriften i 19 § av gällande instruktion få revisorerna anmäla, att revisorerna för sin del tillstyrka att ansvarsfrihet för riksbankens förvaltning under den tid revisionen omfattat beviljas fullmäktige.